

вання – полягають в тому, що він розпочався з поглиблення кризових явищ у соціально-економічній сфері, суперечностей між законодавчою та виконавчою гілками влади, які набули перманентного характеру. Структурні реформи в економіці не вдалося забезпечити, насамперед, через політичні причини, асинхронність політичних та економічних реформ.

Отже, ми можемо констатувати той факт, що наявний зовнішньополітичний імідж України поки що не є цілком привабливим. Він потребує корекції окремих аспектів, поширення інформації про позитивні надбання нашої країни, які ми, безперечно, маємо у створенні й утвердженні позитивного образу України в зарубіжних ЗМІ, а відтак у

свідомості громадськості та політичного істеблішменту за кордоном. Очевидна залежність іміджу України від її позицій у світовому інформаційному просторі.

1. Бойко О. В. Зовнішньополітичний образ України та чинники його формування в друкованих англомовних ЗМІ в умовах трансформації суспільства // Автореферат дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. В. Бойко; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАНУ. – К., 2001. – 22 с.
2. Василенко С. Д. Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / С. Д. Василенко; Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. – К., 2002. – 35 с.
3. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – 240 с.
4. Луценко А. В. Геополітичний образ України у науковій та навчальній літературі сучасної Росії // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – Том XXI. – К., 2008. – 509 с.

Михайло Гордієнко

Перверзії демократії в процесі розбудови української державності

У статті розглядається демократія як універсальний принцип організації суспільства. Висвітлюються питання співвідношення демократії і диктатури, демократії і лібералізму, розглядаються найважливіші передумови для розбудови української державності на демократичних засадах.

The article considers democracy as a universal principle of social organization. Relationship highlights the issues of democracy and dictatorship, democracy and liberalism, are considered the most important prerequisites for the development of Ukrainian state on democratic principles.

В ієрархії політичних цінностей поняття «демократія» займає пріоритетний статус. Конструктивні засади демократичного устрою полягають у максимальному забезпеченні природних прав та свобод людини, можливості громадян брати участь в суспільно-політичних процесах. *Пройшовши випробування часом демократія залишилася досконалою системою врядування*, де гарантується вільний вибір, схильність до гуманізму, ротація політичного істеблішменту. І. Шапіро зауважує: «Демократія – це умова, яка дозволяє діяти і заохочує свободу, і в той же час обмеження, яке дається взнаки кожного разу, коли той чи інший вид діяльності починає атрофуватися, перетворюватися на систему володарювання й підкорення чи виявляє потенціал та тенденцію такої еволюції» [24, 80]. Головний принцип сучасної демократії: ніхто не має права змушувати людину підкорятися владі, яку вона не обирала і яка не відстоює її інтереси.

Явище демократії еволюціонує не тільки в просторі й часі, а й під впливом політичної системи, національно-культурних особливостей народу, рівня освіченості і свідомості владної еліти тощо. *Метою* нашої статті є аналіз реалізації принципів демократії в умовах становлення української державності. Чисельні провали, помилки і невдачі вітчизняного державотворення останніх майже 20 років приписувалися демократії. На теренах пост-геноцидної України демократію тяжко встановити, але дуже легко зруйнувати. Для цього особливих зусиль докладати не треба – варто лише на дециди порушити вихідні принципи демократії, обмежити свободу громадян, знизити відповідальність влади перед народом, звузити його виборчі права і замість реальної отримаємо уявну демократію. Ми намагаємося проаналізувати явище демократії як тип суспільної організації, в якій політична і правова системи побудовані не лише на принципах свободи, рівності, плюралізму, а яка забезпечує національні інтереси, дбає про культурні та духовні цінності народу, сприяє легітимізації влади, гарантує суверенний статус держави.

Демократія, яка з'явилась два з половиною тисячоліття тому, уособлює владу народу, із народу та для народу.

Починаючи з давньогрецьких філософів і до Великої французької революції, демократія тлумачилася як «влада народу» і форма держави. З кінця XVIII ст., у зв'язку з боротьбою проти абсолютизму, демократія стала сприйматися як соціальний рух і політична мета. З появою політичних партій і структур громадянського суспільства поняття демократії розширилося: вона вже розглядається як *універсальний принцип організації суспільства*. Політичні діячі різних епох підкреслюють свою прихильність принципам демократії, найодіозніші режими заявляють про готовність слідувати нормам демократичної політики, військові експансії також нерідко мотивуються необхідністю «захисту демократії».

Переважна більшість мислителів античної доби висловлювали критичні зауваження щодо демократичного врядування. На думку Платона, демократичне врядування лише спирається на такі чесноти, як свобода, плюралізм, справедливість, а в реальному житті заперечує їх і перетворюється на свою протилежність. «Демократична людина», за Платоном, у своєму житті керується пристрастями, заперечує закони, ігнорує розсудливість, виховання і сором [15, 349]. Такий демократичний тип особистості Платон ототожнює з демократичною формою держави, в якій немає стабільності і порядку. Мислитель переконаний, що *гірше за демократію може бути тільки тиранія*, яка тримається за допомогою одного деспота, а у демократії таких деспотів безліч. Методологічною парадигмою розбудови демократичної держави можна вважати творчість Аристотеля, яка пронизана поміркованістю, зваженістю, орієнтацією на «серединність» у всьому: політиці, демократії, владі. Важливим принципом демократії, за Аристотелем, є свобода, в умовах якої всі громадяни отримують рівне право участі в державному управлінні, прийнятті правильних і справедливих рішень [1, 571]. Завдяки поміркованій критиці демократії, Аристотелю вдалося виокремити її раціонально-прагматичну сутність, позбавлену охлократичних крайнощів. Отже, античні рефлексії демократії проголошують забезпечення свободи громадян, форму прямого правління, абсолюти-

зований принцип рівності, за якого влада реалізується і контролюється більшістю. Однак антична демократія позбавлена відповідальності й несе в собі загрозу потенційної деспотії, небезпеку тиранії більшості.

Суттєві зміни у ставленні до демократії відбуваються в епоху буржуазних революцій. На противагу античному народовладддю формується *ліберальна модель демократії*, ідеологами якої були Д. Локк і Ш. Л. Монтеск'є. Провідні мислителі Нового часу вже не сприймають демократію як найгіршу і непридатну до розбудови держави форму правління, тлумачать її як «правильну» модель суспільного устрою, що набуває адекватного статусу з монархією та аристократією. Йшлося про високий потенціал демократії, порівняно з іншими формами правління. Панування в Європі абсолютизму не стало перешкодою до прийняття Великої Хартії Вольностей, в якій обмежувалася влада монарха, з проголошувалося право громадянина на особисту свободу і безпеку. Відбувається процес поступового ослаблення монархічного врядування й аристократії і передача владних повноважень парламенту і уряду. Ш. Л. Монтеск'є вважає, що демократія може спотворювати зміст принципу рівності і свободи. Якщо порушується рівність, то виникає група заможних і впливових людей, які поступово відчужують владу від народу. Якщо влада народу ототожнюється зі свободою, то це не може означати всюдозволеність. Для Монтеск'є «політична свобода полягає не в тому, щоб робити все, що заманеться, а бути в змозі робити все те, що дозволено законом» [14, 137]. На жаль, у політичних реаліях України демократія подібна до хаосу й анархії, коли норми закону не діють для окремого прошарку заможних громадян або людей з депутатською недоторканістю. Активно присутнє у вітчизняному політичному полі й інше застереження Монтеск'є про те, що *демократія сприяє приходу до влади не професіоналів, а демагогів*. Ця категорія людей, які володіють матеріальними ресурсами, що здобуті не завжди законним шляхом, часто пов'язана з корупцією, плюндрує морально-етичні норми, зраджує інтереси держави. Надмірний егоїзм і жадоба до влади правлячої верхівки, за Монтеск'є, створює таку перверзію демократії як *розбещення народу*, коли, прагнучи задовольнити власні матеріальні інтереси, окремі громадяни починають продавати свої голоси. За такої псевдо-демократії, яка процвітає в політичному полі новітньої України, свободи і справедливості апіорі бути не може.

Про демократичний вибір Україна заявляє з моменту утвердження своєї незалежності. Але реальних зрушень у цьому напрямку доволі мало. Натомість наша держава все більше набуває ознак маргінальності, які обумовлюються домінуванням кланово-олігархічних угруповань над легітимними інститутами влади і принципами демократії. Себто, якщо говорити словами теоретика українського консерватизму В. Липинського, наразі в Україні «хамова» сила перемогла «яфетову». Звідси пріоритетне завдання українського державотворення полягає, вочевидь, у виявленні та мобілізації конструктивних ресурсів нашого народу, які необхідно спрямувати не лише для становлення політичної нації, здатної до творчості та самоорганізації, а й на подолання соціально-економічної кризи і консолідації суспільства. *Ідея демократії у вітчизняному політичному просторі має бути невід'ємною від державотворчих процесів*. «Черговість наших інтересів виглядає так: національне відродження – розбудова держави – демократія» [13, 112]. Україна має шанс досягнути європейських стан-

дартів у тому випадку, якщо їй вдасться утвердити принципи демократії і на їх основі консолідувати націю.

Демократичне правління спроможне органічно адаптувати суспільство до нових викликів, вимог різних політичних сил, підвищити вірогідність знаходження оптимальних рішень. Демократія разом із ринковою конкуренцією робить суспільство відкритим до будь-яких ідей і варіантів розвитку. *В перехідних суспільствах демократія має транзитний характер і напряму корелюється з розвитком економіки*, про що влучно говорить С. Ліпсет: «Чим більше нація досягає успіхів в економіці, тим більше шансів для того, щоб ця нація стала демократичною» [26, 31]. Кореляція матеріального достатку і демократичного устрою особливо відчутно проявляється в постіндустріальну епоху. Наразі не у всіх країнах з ринковою економікою панує демократія, але в усіх державах з демократичною формою правління створені умови для функціонування ринкової економіки. Сучасний американський політолог С. Хантінгтон зазначає: «Постійна нездатність забезпечити добробут, процвітання, рівність, справедливість, внутрішній порядок або зовнішню безпеку з часом може позбавити легітимності навіть демократичний уряд» [23, 312]. Демократія і ринок дають шанс, але не забезпечують вирішення існуючих у державі проблем. Тому пріоритетна *мета утвердження демократичного врядування в Україні має бути зосереджена не в площині абстрактних свобод чи популістських гасел рівності, а в забезпеченні добробуту людей* та гармонійного розвитку держави.

Історичний досвід засвідчує, що демократія – благо лише тоді, коли вона відповідає політичній культурі і менталітету народу. Усі народи формують свою ідентичність лише в рамках національної держави, консолідація якої є головною умовою добробуту суспільства. Це переконливо обґрунтовує професор політичних наук Нью-Йоркського університету Д. Растоу: «Величезна більшість громадян у майбутній демократії не повинна мати сумнівів і засторог щодо того, до якої політичної спільноти вони належать... Національну єдність названо як основну умову в тому розумінні, що вона повинна передувати всім іншим стадіям демократизації» [17, 594]. Отже, існування суверенної національної держави є необхідною передумовою сучасної демократії, яка має дбати про її зміцнення.

Більшість проблем українського народу пов'язані з відсутністю власної держави впродовж багатьох століть, що є гальмівним фактором демократичних перетворень. Необхідною умовою соціальної ефективності демократії є наявність у суспільстві *національної єдності* щодо стратегічних завдань розвитку держави, визнання переважною більшістю громадян ключових параметрів політичної системи, домінування ціннісного пріоритету особистості щодо колективу, моральної готовності до компромісів, самообмеження і дисципліни, поваги до інших людей, закону, волі більшості. В. Липинський стверджує: «Ні одна нація не почала і не може почати свого існування від демократії... демократичні нації можуть існувати тільки там, де вже є своя власна національна держава» [11, 245]. В. Липинський в рамках свого консервативного проекту критикує демократію і обґрунтовує для неї альтернативу – класократію [4, 124]. Автор «Листів до братів-хліборобів» був переконаний, що *демократія ефективна лише тою мірою, якою вона сприяє національному державотворенню*.

Р. Даль підкреслює: «Пред'являти завищені вимоги до будь-якого устрою, включаючи демократичний, не варто. Демократія не може гарантувати, що всі громадяни будуть

щасливі, забезпечені, здорові, розумні, миролюбні і законслухняні... Більше того, на практиці виявляється, що реальна демократія далека від своїх ідеалів» [6, 61]. В умовах перехідного суспільства демократія означає не просто форму врядування, а передбачає щоденний *плексіт*, суспільний діалог з метою з'ясування і задоволення різноманітних інтересів громадян.

Демократія і свобода – це одвічні екзистенційні сублімації українського етносу, про які мріяли, боролися і віддавали життя десятки поколінь наших співвітчизників. Довгий шлях демократичного самовизначення українців простягається від часів Київської Русі й закінчується рухами «шістдесятників». Є. Сверстюк переконаний, що в межах демократичної парадигми нам треба *зібрати державотворчий досвід* часів Козаччини, провідні ідеї конституції Пилипа Орлика, творчість поетів, філософів, які жили християнський дух українського світосприйняття і формувати сучасну національну ідентичність. «Нині шукаємо традиції, як вода на міліні шукає свого русла або як скалічена істота шукає своєї природи, бо в цій природі закладені самозахисні інстинкти і доцільні реакції, що уможливають походження роду. Як і більшість великих слів, слово «демократія» в пропагандистських спекуляціях протягом семи десятиліть розмилось і загубило свій справжній сенс – пошанування особи і в ній – образу і подоби Божої... Отже, слову демократія мусимо повернути його значення – неодмінне право, обов'язок і відповідальність особи, яка сміє бути собою. А суспільству – повернути природне річище становлення особи, яка любить Бога над усе» [20, 46]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що *найбільш ефективно демократія формується на основі національних коренів*. Тоді вона матиме міцне підґрунтя, своє історичне обличчя.

Лібералізм настільки тісно пов'язаний з демократією, що нерідко ці поняття ототожнюють. Такий підхід є не зовсім коректним, адже *демократія не зводиться до лібералізму*. Якщо класичний лібералізм базується на ідеях суспільного прогресу і поступу, пріоритеті і самоцінності індивіда, *перевазі свободи перед рівністю*, то демократія передбачає суверенітет народу, політичну рівність всіх громадян, *легітимацію волі більшості*, виборність владних органів держави тощо. Але при цьому без чіткої відповіді лишаються питання, що стосуються суті свободи і умов її забезпечення. На думку відомого французького політолога Ж-Ф. Ревеля, «останні два сторіччя засвідчили небувалий творчий сплеск у царині антидемократії, виявили нові, невідомі доти форми деструкції демократичного лібералізму, настільки ж модерні, як і сам лібералізм» [18, 46]. Очевидно, що навіть в рамках правової держави абсолютна свобода без законслухняності і відповідальності людини за свої дії здатна спричинити соціальний хаос. Ми переконані, *щоб забезпечити політичну стабільність, демократія повинна доповнюватись національно-духовними цінностями*, що спонукають громаду усвідомлювати свою ідентичність й необхідність відповідальності й обов'язку до самообмеження.

Ідея демократії в її євроцентричному розумінні ґрунтується на принципах індивідуалізму, абсолютної свободи, недоторканності приватної власності, які на теренах України всіяко викорінювалися колоніальними режимами. А щоб стати справжнім демократом, людина повинна народитися, вирости, соціалізуватися у відповідному середовищі. Природа людини така, що вона не може не ідентифікувати себе з певною культурою, традиціями, мо-

вою, символікою, з чимось таким, що викликає в неї гордість за власну націю. Тому цілком закономірно, що *адаптація основних засад демократії до українського державотворення має відбуватися крізь призму консервативних цінностей*. «Консерватори завжди усвідомлюють, – пише Р. Шуттінгер, – що політична структура, аби бути стабільною, повинна узгоджуватись з традиціями та звичаями даного суспільства, тобто, «природного ходу» не можна руйнувати...» [25, 22]. Консервативна доктрина обстоює конституційну демократію – не тому, що вона репрезентує найдосконаліше врядування, а тому що спроможна гарантувати мир і порядок.

Небезпечна тенденція ліберальної демократії полягає в тому, що *абсолютним авторитетом стають закони ринку, а не гідність особистості*. Важливим балансом демократії є консервативна традиція, для якої властива схильність до релігійності, що спонукає людину бути смиренною, поміркованою, поважати і керуватися моральними імперативами. «Консерватори підтримують споконвічну функцію держави – забезпечення суспільного порядку. Вони хочуть використовувати силу державного примусу для того, щоб змусити громадян бути законслухняними... Ліберали ж розглядають використання влади для утвердження рівності як правомірне і необхідне» [7, 54–55]. *Демократія в консервативній системі цінностей спрямована більше на поліпшення усталених політичних відносин, ніж творення нових*. Спроби механічного нав'язування суспільству ліберальної демократії, без урахування національних традицій і культурної самобутності українського народу, попри шляхетність намірів і цілей, приречені на поразку. Консервативний устрій прагне досягнути суспільної стабільності і порядку, обстоюючи національні традиції, звичаї, конституційну демократію, патріотичну свідомість, закони. Інакше кажучи, *базуючись на власній традиції, національній свідомості, політичній культурі громадяни можуть ефективно використовувати демократичні механізми для політичної самоорганізації*.

Але при цьому треба відзначити, що впровадження та інституціоналізація демократичних форм самоорганізації суспільства на тому чи іншому національному ґрунті не може зводитися до механічного перенесення готових норм, принципів та інститутів західної демократії. М. Мариневич наголошує, що «демократичні моделі Заходу вимагають адаптації на місцевому ґрунті. Взяті абстрактно і не засвоєні органічно, ці моделі стають неефективними, перетворюються в догму, в ще одну ідеологічну «річ у собі», а тому рано чи пізно можуть бути відторгнуті народом» [12, 49].

З початку 90-х років ХХ ст. після закінчення холодної війни починається свого роду демократична хвиля боротьби проти диктаторських режимів. В пострадянських країнах з'являється можливість розбудови держави на демократичних засадах. «Нові демократії» є різновидами гібридизації, в яких перехідні типи демократичних інститутів, норм і цінностей поєднуються з авторитаризмом. На думку Ю. Габермаса, «демократизація, започаткована у процесі утворення національних держав, виглядає як перехід суверенної влади від правителя до народу» [2, 210]. Без такого переходу демократія неможлива. Більшість лідерів перехідних країн не є демократичними від народження. Однак встановлення нових посткомуністичних режимів можна вважати перемогою демократії порівняно з тією тоталітарною диктатурою, яку вони змінили.

Американський політолог Л. Даймонд стверджує: «Досягнення режиму оцінюють на основі не тільки економічного зростання та соціальної реформи, а й кількох вирішальних політичних вимірів: спроможності підтримувати порядок, забезпечувати прозорість урядування, верховенство права та іншими способами поважати правила демократичної гри й дотримуватися їх» [5, 893]. Авторитет і легітимність демократії визначається її державотворчою сутністю.

Могутній поштовх до пробудження й розгортання демократичних процесів в новітній Україні дала Помаранчева революція 2004 р. Захищаючи свої політичні права і людську гідність, українська спільнота продемонструвала безпрецедентний феномен *самоорганізації протестної активності людей* – «майдану демократію». Наші громадяни переконливо довели, що вони прагнуть мати демократичну владу і спроможні її захищати. Однак феномен Майдану був лише локальним вибухом пасіонарної енергії патріотичних громадян. Він не став системним явищем української демократії. Тому має рацію А. Гальчинський, коли стверджує: «Нам ще дуже багато належить зробити, щоб претендувати на лідерство у демократичному транзиті... Складається враження, що проголосивши палкі гасла щодо прискорення демократичного процесу, лідери революції досі належним чином так і не усвідомили специфіку та механізми його реального наповнення» [3, 88–89]. Українське державотворення не набуло демократичного змісту тому, що не виконує основної функції – адекватного відображення інтересів громадян, їх впливу на владу і процес прийняття рішень.

Справедливість і демократія, до яких завжди прагне більшість українців, й досі не утвердилися у нашому суспільстві, а відтак воно перебуває у стані розчарування і зневіри. Виявляється, *для наших політиків обіцянки зробити життя кращим вже сьогодні є лише агітаційним меседжем*. Після перемоги на виборах Президент В. Ющенко стверджував: «Ми з вами вже зробили безповоротний крок до демократії... Я бачу Україну державою, керованою верховенством права... Тільки в єдності й тільки в демократії ми вирішимо наші національні задачі» [Цит. за 19]. На жаль, ці пафосні тези так і залишилися на рівні декларативних передвіборчих технологій.

Реалії політичного життя засвідчують, що нинішній Президент України втратив статус національного лідера і гаранта Конституції. *Із символу демократії він перетворився на декоративний приналежність виконавчої влади*. В. Ющенко був не стільки лідером демократичної опозиції, скільки уособлював *інтереси скривдженої номенклатури та політичних аутсайдерів*. Не маючи ідеологічної платформи глава держави з легкістю міг іти на компроміс із своїми найбільшими політичними опонентами, що радикально суперечило «ідеології Майдану», тобто означало зраду своїх виборців. Такі маневри лідера нації привели не тільки до його політичного краху, але й фактичного знищення інституту президентства, що порушує баланс влади в державі й *створює поле для діяльності антидемократичних сил*, сприяє зростанню політичного хаосу, згубно впливає на державотворчі процеси.

Позбувшись колоніального гніту наприкінці ХХ ст., Україна до сих пір не має політичних умов і соціальних верств, здатних розбудувати демократичну державу. *Помаранчеві сили* разом з їх популістською риторикою, надмірними амбіціями і егоїзмом *не змогли пройти випробування демократією* і створити стабільну державу.

Нинішня система влади, що сформована на підкупі і зраді, не викликає довіри у громадян, і тому люди в Україні, за словами В. Портнікова, «все менше сподіваються на політиків і все більше – на самих себе. У непростій економічній і політичній ситуації виникає суспільство самостійних людей, здатних висувати власні ініціативи, й таких, які не створюють нових кумирів кожні кілька місяців. Звичайно ж, поки ці люди складають меншість у бурхливо-му морі патерналістськи настроєних співгромадян» [16].

Відсутність професійних якостей й патріотичного духу нинішньої еліти є основним гальмом державотворчих процесів і демократичних перетворень в пострадянську добу. Як зауважує директор російських і азійських програм Вашингтонського інституту світової безпеки М. Злобін, в країнах колишнього СРСР політичні еліти не відповідають статусу національних. «Це випадкові еліти, які опинилися при владі і в ролі еліти внаслідок якихось історичних причин, зв'язків, фінансових можливостей. Це не національні еліти. Вони не пройшли через реальний політичний добір, політичну школу, конкуренцію, нормальні політичні інститути, внаслідок чого повинні по-справжньому формуватися національні еліти. Російсько-українські еліти є тимчасовими і на дуже різних рівнях також носять перехідний характер» [Цит. за 21]. Виховання нової еліти – це системний процес, методологічною базою якого мають виступати демократичні цінності.

Нинішня українська державність знову балансує між двома протилежними напрямками свого розвитку – як у бік посилення демократії, так і в бік авторитаризму. В процесі безкомпромісної боротьби за владні повноваження наш політичний істеблішмент *ігнорує національні інтереси і прагне утвердити віртуальну демократію* античних часів. Але не в тому розумінні прямої участі вільних громадян в управлінні державою, а *в розбудові демократії для меншості, що сумісна з рабством*. Сучасний політолог В. Каспрук зауважує: «За своєю суттю демократія у відриві від стримуючих культурно-історичних чинників (що йдуть скоріше від релігії, але ніяк не від самої демократії) веде до вакханалії найбільш примітивних людських інстинктів – духу наживи, неправди в ім'я матеріальної вигоди, невтримному споживанні... одним словом, – до всіх смертних гріхів, перерахованих у Біблії... На жаль, необхідно констатувати, що у більшості випадків (поки що) все те, чого наобіцяно українському народу, не виконується. А механізму відповідальності можновладців за подібне невиконання просто не існує. Тож чи не від цього усі поточні проблеми української демократії?» [10]. Новітня українська державність торує свій шлях за відсутності наукової теорії переходу від посткомуністичного режиму до прогнозованого демократичного простору.

Глобалізація і постмодернізм, з одного боку, відкривають широкі перспективи раціоналізації для розширення демократичного розвитку на гуманістичних засадах, а з іншого, – вони створюють передумови для елітарно-інформаційного і корпоративного *відчуження людини від політики і суспільства*. Для того, щоб демократія не стала деструктивним чинником, а сприяла суспільному розвитку, слід враховувати застереження її теоретиків: «Коли ми не зуміємо поступово впровадити й зміцнити демократичні інститути й якщо ми відмовимося від думки про потребу прищепити всім громадянам ідеї та почуття, які спершу підготують їх до свободи, а відтак дозволять нею користуватися, то ніхто не буде вільним – ні буржуазія, ні аристократія, ні бідні, ні багаті, – пише Алексіс де

Токвіль, – ...коли з часом ми не зможемо встановити мирну владу більшості, то всі ми рано чи пізно опинимося під необмеженою владою однієї людини» [22, 253]. Відстань від демократії до диктатури стрімко скорочується в тому разі, якщо не цінується право, свобода і вибір громадян.

Існування свободи слова, багатопартійної системи, плюралізму думок ще не гарантує демократичного характеру політичної системи. Демократія в Україні потребує правового захисту, поваги влади до волі народу, моральної чистоти і відповідальності державних чиновників, політичної зрілості суспільства. Має рацію М. Дмитренко, стверджуючи, що «для українського суспільства нині характерним є такий стан, коли, з одного боку, цінується сама ідея демократії, а з другого – наявне глибоке розчарування щодо форм її реалізації... Заклики до свободи на ділі обертаються всездозволеністю і безкарністю, а демократія проявляється як право кримінальних кланів нав'язувати власну волю всьому суспільству» [8, 37]. Демократія дійсно створює найкращі можливості для індивідуального і суспільного розвитку, для реалізації гуманістичних цінностей: свободи, рівноправ'я, справедливості, плюралізму думок. Але панування демократії не гарантує від корупції, некомпетентності державних рішень, свавілля чиновників.

Ці класичні постулати особливо актуальні в країнах з неусталеною демократією. *В Україні триває боротьба за владні повноваження і ще не завершений пошук національного й політичного консенсусу.* Проведення форумів, круглих столів, підписання універсалів – це не механізми розбудови демократії, а методи відвернення уваги від антагоністичних протиріч між різними гілками влади. «Ми зараз... більше дискутуємо про те, скільки в нас демократії, але мало говоримо і дбаємо про те, що цю демократію слід повсякчасно випробовувати правдою. Тільки за цієї умови влада може наблизитися до рівня народної» [9]. Місія демократії в українському суспільстві покликана сприяти утвердженню національної ідентичності й розбудові державності, а не посилювати соціальну конфронтацію.

Отже, для розбудови української державності на демократичних засадах потрібні певні передумови: *відсуття національної єдності*; відсутність антагоністичного протистояння різних гілок влади; наявність правового поля і узгоджених стратегічних перспектив розвитку нації. Як політики, так і електорат мають навчитися жити в правовому полі і дотримуватися законів. Державотворчий процес має свою логіку і потребує незаангажованих політичних суб'єктів – адміністративних структур, національно свідомої еліти, що здатна досягати компромісів для формування демократичної влади. Умовою демократії є високий рівень економічного і соціального розвитку; реалізувати демократичні цінності спроможні освічені громадяни;

априорі демократичне врядування розширює сферу соціального консенсусу і сприяє розбудові відкритого суспільства. За нинішнього режиму демократія стала втрачати характер механізму, що узгоджує інтереси різних соціальних груп та політичних еліт. Вона не репрезентує волю народу, а перетворює українське суспільство в мовчазну більшість. Це поглиблює розрив між владою і суспільством, яке лишається за межами реальної політики. Тому зміцнення демократії в Україні буде тривалим процесом, який досягне успіху лише в тому разі, коли доведе свою спроможність розв'язувати соціальні проблеми, забезпечувати політичні свободи і права громадян, гарантувати порядок та консолідацію суспільства. *Ефективність демократії має вимірюватися тим, наскільки вона відповідає національним інтересам і спроможна забезпечити конструктивне державотворення.*

1. Аристотель. Політика // Собр. соч. в 4 т. – М., 1983. – Т. 4. – С. 375–644.
2. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Переклад з нім. А. Дахній; наук. ред. Б. Поляруш. – Львів, 2006. – 416 с.
3. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К., 2005. – 368 с.
4. Гордієнко М. Хліборобсько-класократичні орієнтації В'ячеслава Липинського у контексті сучасності // Розбудова держави. – 1998. – № 7/8. – С. 117–125.
5. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К., 2005. – С. 882–942.
6. Даль Р. О демократії. – М., 2000. – 208 с.
7. Джанда К., Берри Д. М., Голдман Д., Хула К. В. Трудним путем демократії: Процес державного управління в США / Пер. с англ. – М., 2006. – 656 с.
8. Дмитренко М. Суспільні трансформації та політичні аспекти загрози національній безпеці України: Монографія. – К., 2006. – 348 с.
9. Жулинський М. Демократію слід повсякчасно випробовувати правдою // День. – 2007. – № 13. – 26 січня.
10. Каспрук В. Україна в пошуку свого демократичного майбутнього. Абсолютна поінформованість кожного плюс свідомий вибір // День. – 2006. – № 174. – 12 жовтня.
11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К.; Філадельфія, 1995. – 470 с.
12. Мариневич М. Демократична ідея в Україні сьогодні // Демократія в Україні: минуле й майбутнє. Матеріали наук. конференції. – К., 1993. – С. 49–55.
13. Могильний А. Демократія як майбутнє // Демократія в Україні: минуле й майбутнє. Матеріали наук. конференції. – К., 1993. – С. 111–112.
14. Монтескьє Ш. Л. О духе законів. – М., 1999. – 672 с.
15. Платон. Государство // Собр. соч. в 4 т. – М., 1994. – Т. 3. – С. 79–420.
16. Портніков В. Політика вигод проти політики цінностей // День. – 2007. – № 12. – 25 січня.
17. Растой Д. Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К., 2005. – С. 582–604.
18. Ревель Ж-Ф. Відживлення демократії. – К., 2004. – 590 с.
19. Ромашова Н. Тінь перемоги // День. – 2007. – № 10. – 23 січня.
20. Свєрстюк Є. Християнські основи демократії // Демократія в Україні: минуле й майбутнє. Матеріали наук. конференції. – К., 1993. – С. 44–48.
21. Сірук М. Україна вже не «совок», а дуже нагадує Італію, вважає вашингтонський експерт // День. – 2007. – № 16. – 31 січня.
22. Токвіль А. Про демократію в Америці. У 2-х т. – К., 1999. – 590 с.
23. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 368 с.
24. Шапиро И. Три способа быть демократом // Полис. – 1992. – № 1–2. – С. 75–85.
25. Шуттінгер Р. Проблема ідентичності консерватизму // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий – К., 1998. – С. 20–39.
26. Lipset S. M. Political Man. The Social Bases of Politics. – London, 1960. – P. 31.

Сергій Грабовський

Україна й проблема глобальних викликів сьогодення

Стаття присвячена аналізу кризової реальності сьогодення світу та системи глобальних викликів суспільного розвитку.

The article is devoted to the analyze of crisis' reality of modern world and to the global challenges of social development.

Головні чинники, які визначали буття українського народу в ХХ ст. та набутий ним досвід, зветься колоніалізмом, тоталітаризмом та геноцидом. Усі ці чинники були пов'язані з діяльністю на теренах України державних структур Радянської, а перед тим (у тому, що стосується

колоніалізму) – Російської імперії, а також Австро-Угорщини, Польщі, Угорщини та Румунії. До цього слід додати ще й чинник окупації, пов'язаний як з часами Першої та Другої світових воєн, так і польського владарювання на Галичині після збройного загарбання Західно-Української Народної